

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2020-24-1-155-170>

УДК 377.36.091:62 – 057.876

ORCID ID 0000-0002-4130-089X

Дмитро Закатнов,*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

КАР'ЄРНІ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

***Анотація.** Проблема підвищення ефективності людського капіталу країни актуалізує необхідність забезпечення обґрунтованого та усвідомленого вибору учнівської молоддю свого професійного майбутнього. При цьому побудова молодою людиною власної освітньо-кар'єрної траєкторії визначається системою ціннісних, зокрема професійних ціннісних орієнтацій. Метою дослідження є вивчення кар'єрних та ціннісних орієнтацій учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Досягнення мети та реалізації завдань наукового пошуку передбачало використання комплексу методів психолого-педагогічних досліджень. У дослідженні використовувалися теоретичні й емпіричні методи, а також обробка емпіричних даних. Констатувальний зріз здійснювався у закладах професійної (професійно-технічної) освіти Вінницької, Волинської та Хмельницької областей, в анкетуванні брало участь понад 1600 учнів, які навчалися на I–III курсах закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Аналіз емпіричних даних дослідження дозволив виявити особливості формування ціннісних та кар'єрних орієнтацій учнівської молоді на етапі набуття професійної підготовки. Було встановлено, що ціннісні та кар'єрні орієнтації не є стабільними й модифікуються залежно від року навчання, що можна пояснити нормативною кризою професійного навчання. Виявлено, що кар'єрні орієнтації учнів в основному співпадають з обраною професією, при цьому понад половини респондентів планують реалізовувати горизонтальну кар'єру, а майже чверть опитаних зорієнтовано на реалізацію вертикальної кар'єри, що передбачає набуття фахової передвищої або вищої освіти. При цьому ціннісні очікування цих учнів пов'язані зі змістом майбутньої фахової діяльності та вони характеризуються сформованими професійними ціннісними орієнтаціями, відповідними майбутній фаховій діяльності.*

***Ключові слова:** професійна кар'єра, професійні ціннісні орієнтації, учні закладів професійної (професійно-технічної) освіти.*

Zakatnov Dmytro,*PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

CAREER AND VALUE ORIENTATIONS OF STUDENTS OF VOCATIONAL (VOCATIONAL AND TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS

***Abstract.** The problem of increasing the efficiency of human capital of the country highlights*

the need to ensure a reasonable and conscious choice of student youth of their professional future. At the same time, the construction of a young person's own educational and career trajectory is determined by the system of value, in particular professional value orientations. The purpose of the study is to study the career and value orientations of students of vocational (vocational and technical) education. Achieving the goal and implementing the tasks of scientific research involved the use of a set of methods of psychological and pedagogical research. The study used theoretical and empirical methods, as well as the processing of empirical data. The observational experiment was carried out in vocational (vocational and technical) educational institutions of Vinnytsia, Volyn and Khmelnytsky regions, in total, more than 1,600 students who studied in the first-third years of vocational (vocational and technical) education took part in the survey. The analysis of empirical data allowed to reveal features of formation of value and career orientations of student's youth at a stage of acquisition of professional training. In particular, it was found that value and career orientations are not stable and are modified depending on the year of study, which can be explained by the normative crisis of vocational training. To implement a horizontal career, and almost a quarter of respondents are focused on the implementation of a vertical career, which involves the acquisition of professional higher or higher education. At the same time, the value expectations of these students are related to the content of future professional activity and they are characterized by the developed professional value orientations corresponding to the future professional activity.

Keywords: *professional career, professional value orientations, students of vocational (vocational and technical) education.*

Вступ. Динамічні зміни соціально-економічної ситуації в Україні детермінували значні перетворення в структурі економіки, кардинально змінили професійну структуру суспільства і ринку праці. Зміни на ринку праці зумовили необхідність істотного підвищення професійної мобільності та конкурентоспроможності працівників. Зазнала значних змін і система ціннісних орієнтацій особистості, насамперед – професійних ціннісних орієнтацій. Зазначені зміни породили значну кількість проблем в плані підготовки підростаючого покоління до вибору майбутньої професії, професійну підготовку та успішному входженню в світ професійної праці. Одним з напрямків вирішення даної проблеми є підготовка молодого покоління до побудови та реалізації варіативної освітньо-кар'єрної траєкторії. За такого підходу визначення засобів формування професійних ціннісних орієнтацій учнівської молоді в контексті її кар'єрного розвитку є актуальною соціально-педагогічною проблемою. Вона знаходилась у колі наукових інтересів багатьох вітчизняних психологів та педагогів, які розкрили особливості професійного

самовизначення учнів закладів загальної середньої освіти, особливості формування професійних ціннісних орієнтацій учнів закладів освіти, різні аспекти підготовки учнівської молоді до вибору та побудови професійної кар'єри тощо. Оскільки суть поняття «професійна кар'єра» є більш широким у порівнянні з поняттями «вибір професії» та «професійне самовизначення» (Закатнов, 2018), то дослідження різних аспектів підготовки учнівської молоді до вибору та побудови професійної кар'єри охоплюють не лише стадію оптації, але й інші стадії професійного розвитку особистості (професійну підготовку, професійну адаптацію і т. ін.). Наукові розвідки стосовно кар'єрного розвитку учнівської молоді здійснюються переважно на засадах компетентнісного підходу й розкривають психолого-педагогічні особливості формування кар'єрної компетентності учнів та студентів, проте, зазначена проблема в аспекті професійних ціннісних орієнтацій стосовно учнів закладів професійної (професійно-технічної освіти) у роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників розкрита недостатньо повно.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення кар'єрних та ціннісних орієнтацій учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Завданнями дослідження є вивчення особливостей та аналіз сформованості кар'єрних і професійних ціннісних орієнтацій учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О).

Методи дослідження. Досягнення мети та реалізації завдань наукового пошуку передбачало використання комплексу методів психолого-педагогічних досліджень. У процесі дослідження використовувалися теоретичні й емпіричні методи, а також обробка емпіричних даних. Серед теоретичних методів чільне місце посів аналіз психолого-педагогічної літератури, що дозволило уточнити сутність педагогічної категорії «професійна кар'єра» й «професійні цінності орієнтації». Основним емпіричним методом у даному дослідженні стало

анкетування, яке дозволило виявити кар'єрні та ціннісні орієнтації учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

З метою дослідження особливостей формування мотиваційно-ціннісної сфери особистості та її кар'єрних орієнтацій на етапі набуття професійної підготовки було проведено анкетування учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти у Вінницькій, Волинській та Хмельницькій областях. Усього в анкетуванні брало участь понад 1600 учнів, які навчалися на I-III курсах ЗП(ПТ)О. У кількісному аспекті вибірка є репрезентативною, але дослідженням було охоплено незначну кількість регіонів України, тому висновки, що формулювалися за результатами аналізу емпіричних даних, не можуть бути екстрапольованими на генеральну сукупність, тобто усіх учнів ЗП(ПТ)О.

Результати дослідження. Дослідження проблеми підготовки учнів ЗП(ПТ)О до вибору та побудови професійної кар'єри дозволило прийти до висновку, що метою цього процесу є формування в учнів кар'єрної компетентності. Кар'єрна компетентність є полікомпонентним особистісним утворенням, одним з складників якого є мотиваційно-ціннісний компонент, що характеризується, зокрема, кар'єрними та професійними ціннісними орієнтаціями особистості. Кар'єрні орієнтації можна визначити як уявлення особи щодо цінностей, мотивів, сенсів, уявлень тощо, які стосуються професійної кар'єри в аспектах особистісної та професійної значущості, детермінують професійний шлях людини, визначають його освітньо-професійну траєкторію тощо. За такого підходу до числа кар'єрних орієнтацій можна віднести мотиви вибору напряму набуття професії (вибору професійного навчального закладу), перспективні кар'єрні плани (робота за спеціальністю, зміна професії, продовження професійної підготовки та ін.), кар'єрні плани, пов'язані зі зміною місця проживання, у т. ч. трудова міграція за кордон, тощо.

Професійні ціннісні орієнтації молодого людини можна розглядати як систему інтегрованих смислових установок, що визначає її ставлення до сутнісних сторін майбутньої професійної діяльності та до її суб'єктів. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє прийти до висновку, що перелік професійних ціннісних орієнтацій достатньо широкий. Насамперед, ми вивчали особливості сформованості цінностей, пов'язані з очікуваннями щодо навчання у ЗП(ПТ)О, та ціннісне ставлення до напрямку майбутньої професійної діяльності, а саме – робота за наймом або здійснення самостійної підприємницької діяльності.

Зазначимо, що на етапі оптації професійні та кар'єрні орієнтації молоді, яка обрала для оволодіння майбутньою професією заклади професійної (професійно-технічної) освіти є, на нашу думку, більш чіткими та сталими у порівнянні з учнями закладів загальної середньої освіти, які обрала майбутню професію, що передбачає навчання у закладах фахової передвищої або вищої освіти. Це пов'язано з процедурою вибору закладу для професійної підготовки, згідно з якою випускник закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) може подати документи лише до одного ЗП(ПТ)О, в той час як при вступі до закладів фахової передвищої (ЗФПО) або вищої освіти (ЗВО) – до декількох одночасно. При цьому такі заклади можуть бути абсолютно різними за напрямками професійної підготовки. За такого підходу при виборі випускником загальноосвітньої школи ЗФПО або ЗВО для здійснення професійної підготовки мова часто йдеться не стільки про вибір професії, скільки про вибір майбутнього соціального статусу, тобто не стільки про професійне, скільки про соціальне самовизначення випускника ЗЗСО. Поступивши до ЗП(ПТ)О випускник ЗЗСО однозначно обирає або майбутню професію, або шлях до набуття іншої професії, одним з етапів якого є оволодіння робітничою професією.

Насамперед, досліджувалися мотиви вступу до ЗП(ПТ)О. Аналіз

емпіричних даних свідчать про те, що провідними мотивами є бажання отримати професію й по закінченню навчання працювати за нею, а також набути робітничу професію та продовжити навчання у закладі фахової передвищої (ЗФПО) або вищої освіти (ЗВО) за такою ж або близькою спеціальністю (табл. 1). Інші мотиви (небажання навчатися у школі, спростити вступ до і таке інше) назвали не більше 10% респондентів для кожного з них.

Таблиця 1.

Мотиви вибору типу навчального закладу (у %)

Мотиви	I курс			II курс			III курс		
	Д	Ю	С. з	Д	Ю	С. з	Д	Ю	С. з
отримати професію і піти працювати;	52,2	40,5	46,6	40,1	36,9	38,7	43,9	24,5	34,5
отримати професію і продовжити навчання у ЗФПО або ЗВО	20,8	25,5	23,1	26,4	36,3	31,8	26,8	27,8	27,3

*Позначення для таблиць: Д – дівчата; Ю – юнаки; С. з. – середнє значення.

Для учнів усіх курсів бажання набути професію й працювати за нею виявився провідним, проте, він мав чітку тенденцію до його заміщення іншими мотивами з роками навчання для юнаків і тенденцію до спадання на II курсі у порівнянні з I курсом, та зростанні на III курсі у порівнянні з попереднім курсом. Тобто, для хлопців мала місце тенденція до стійкого спадання (з 40,5 % на початку навчання до 24,5 % на останньому курсі), а для дівчат – спадання в цілому (з 52 % на першому курсі до 43,9 % на третьому). Крім того, зазначений показник диференційований і за гендерною ознакою.

Попри певної деформації мотивів вибору типу навчального закладу, понад половини респондентів по закінченню навчання планує працювати за набутою спеціальністю (табл. 2).

Таблиця 2.

Кар'єрні плани учнів ЗП(ПТ)О на найближчу перспективу (у %)

По закінченню навчання планує:	I курс			II курс			III курс		
	Д	Ю	С. з	Д	Ю	С. з	Д	Ю	С. з
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
працювати за спеціальністю	55,9	54,6	55,4	64,4	58,5	61,4	56,8	53,8	55,4
працювати за іншою спеціальністю	21,6	21,8	21,4	17,3	16,2	16,7	23,7	20,9	22,1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
продовжити навчання за аналогічною або близькою спеціальністю	22,5	23,6	23,1	18,1	25,3	21,9	19,5	25,3	22,5

Позитивною тенденцією є стабільність кар'єрних планів учнів ЗП(ПТ)О щодо працевлаштування та роботи за спеціальністю. Це може бути свідченням того, що для більшості учнів обрана ними професія відповідає їхнім професійним очікуванням і професійним ціннісним орієнтаціям. Принагідно зазначимо, що системі професійної (професійно-технічної) освіти притаманні високі показники стосовно працевлаштування випускників за спеціальністю (за різними оцінками від 80 % до понад 90 %). Аналіз табл. 1 та табл. 2 свідчить про те, що попри значне скорочення учнів, які провідним мотивом визначили отримання професії та працевлаштування за спеціальністю (з 46,6 % у першокурсників до 34,5 % в учнів випускного курсу), кількість респондентів, які планували по закінченню навчання працювати за спеціальністю є достатньо високою та стабільною.

Значні зовнішньополітичні та соціально-економічні зміни, що відбулися в Україні впродовж останніх років, вплинули на кар'єрні плани учнів ЗП(ПТ)О. Впровадження безвізового режиму між Україною та країнами Європейського Союзу суттєво підвищило професійну мобільність випускників ЗП(ПТ)О, оскільки значна частка країн ЄС має потребу у кваліфікованих працівниках. Аналіз емпіричних даних (табл. 3) опитування свідчить про те, що значна частка респондентів пов'язують кар'єрні перспективи з трудовою діяльністю поза межами України, хоча понад 20 % не визначилися з цього приводу.

Таблиця 3.

Кар'єрні плани учнів ЗП(ПТ)О за місцем працевлаштування (у %)

По закінченню навчання планую працювати:	I курс			II курс			III курс		
	Д	Ю	С. з	Д	Ю	С. з	Д	Ю	С. з
працювати в Україні	39,3	36,3	38,2	53,1	29,4	40,2	37,6	42,1	39,8
працювати поза межами України	48,5	46,4	47,5	32,2	48,7	41,1	42,8	35,5	39,3

Кількість учнів, що орієнтуються на працевлаштування поза межами України, за ознакою року навчання має тенденцію до перманентного зменшення. За гендерною ознакою коливання за цим показником мають іншу закономірність. На другому році навчання помітно зменшується частка дівчат, що зорієнтовані на працевлаштування за кордоном (на 16.3%), проте незначно зростає частка юнаків (+2,3 %). На третьому році навчання, у порівнянні з попереднім, має місце протилежна тенденція – зростання частки дівчат (+10,6%) та зменшення частки юнаків (- 13,2 %), які пов'язують найближчу професійну перспективу з роботою за кордоном.

Нестабільними є й плани учнів ЗП(ПТ)О щодо вибору напряму майбутньої професійної діяльності – роботи за наймом або підприємництва (табл. 4).

Таблиця 4.

Напрямок майбутньої професійної діяльності (у %)

По закінченню навчання планую працювати:	I курс			II курс			III курс		
	Д	Ю	С. з	Д	Ю	С. з	Д	Ю	С. з
за наймом	64,5	47,2	56,1	60,3	65,9	63,3	64,1	61,5	65,9
започаткувати «власну справу»	24,9	43,4	33,8	30,8	25,5	27,9	27,8	30,2	29,2
Не визначи(лась)вся	10,6	9,4	10,1	8,9	8,6	8,8	8,1	8,3	8,2

Орієнтація на професійну діяльність, пов'язану з започаткуванням власної справи, за середніми показниками знижується у випускників порівняно з учнями першого курсу на 4,6 %. На другому курсі кількість дівчат, орієнтованих на підприємництво, зростає на 5,9 %, а юнаків знижується на 17,9 %. На випускному курсі картина протилежна – кількість дівчат, у порівнянні з другим роком навчання зменшується на 3 %, а кількість юнаків зростає на 5%.

Вивчення особливостей очікувань учнів щодо результатів навчання, свідчить про те, що чільні місця обіймають цінності особистісно-професійного характеру, а саме: набуття професійних компетентностей, необхідних для

успішної фахової діяльності, та набуття професії, яка відповідає інтересам та здібностям (табл. 5).

Таблиця 5.

Ціннісні очікування щодо навчання у ЗП(ПТ)О (у %)

Ціннісні очікування:	I курс			II курс			III курс		
	Д	Ю	С. з	Д	Ю	С. з	Д	Ю	С. з
набуття професійних компетентностей	25,9	58,1	41,2	40,9	24,5	31,9	40,8	35,9	38,4
отримання диплому	3,2	5,6	4,3	5,1	7,5	6,4	4,2	3,3	3,8
набуття престижної професії	15,6	7,1	11,6	7,1	21,9	15,2	15,8	8,4	12,1
набуття професії з високим рівнем оплати праці	26,9	23,6	25,4	28,7	31,4	30,2	23,6	28,6	26,1
набуття цікавої професії, яка відповідає здібностям	28,4	5,6	17,5	18,1	14,7	16,3	15,7	23,8	19,6

У сукупності зазначені вище цінності притаманні понад 50 % респондентів, за виключенням учнів другого року навчання. Вважаємо, що певна деформація ставлення до навчання, зрушення в ієрархії мотивів та цінностей навчання притаманні стадії професійного навчання та можуть бути наслідками нормативної кризи професійного розвитку. Ця криза виникає, як правило, на другому році навчання, детермінується низкою конфліктів професійного розвитку особи, зокрема мотиваційним, який характеризується втратою інтересу до навчання та професії, зміною перспектив професійного розвитку, дезінтеграцією професійних орієнтацій та установок (Пряжникова, 2005, с. 116–117). За такого підходу, превалювання статутно-меркантильних цінностей (сумарно 51,8 %) на другому році навчання можна пояснити посиленням кризи професійного розвитку, оскільки на минулому та прийдешньому роках навчання привалювали цінності особистісно-професійного характеру (I курс – 58,7 %, III курс – 58,0 %). Ціннісне очікування набуття професії з високим рівнем оплати посідає II рангове у відповідній ієрархії незалежно від року навчання.

Результати дослідження дозволяють констатувати, що кар'єрні орієнтації учнів ЗП(ПТ)О в основному співпадають з обраною професією, понад половини респондентів (55,4 %) планують реалізовувати горизонтальну кар'єру (зростання професійного майстерства), а майже чверть опитаних (22,5 %) зорієнтовано на реалізацію вертикальної кар'єри, що передбачає набуття фахової передвищої або вищої освіти. Ціннісні очікування більшості учнів з цих груп пов'язані зі змістом майбутньої фахової діяльності, характеризуються сформованими професійними ціннісними орієнтаціями, відповідними майбутній фаховій діяльності. Частка респондентів (22,1 %) у процесі навчання прийшла до висновку щодо хибності вибору майбутньої професії, зокрема її невідповідності професійним ціннісним орієнтаціям.

Обговорення. Проблема підготовки молодого покоління до професійної діяльності є об'єктом дослідження вітчизняних вчених упродовж тривалого часу. Один із її напрямів пов'язаний з психолого-педагогічними дослідженнями особливостей вибору учнівською молоддю напряму професійної діяльності та його реалізацією у закладах освіти різного типу. Переважна більшість таких досліджень стосується учнів закладів загальної професійної освіти. У часовому вимірі ці дослідження розвивалися у такій послідовності: особливості підготовки школярів до вибору певної професії (групи професій) → особливості підготовки до професійного самовизначення школярів → особливості підготовки до вибору та реалізації професійної кар'єри. Поступово, зі зміною освітньої парадигми, модифікувалися і підходи до визначення результатів такої підготовки. Якщо стосовно підготовки до вибору професії або професійного самовизначення результатом зазначених процесів, як правило, визначалася сформованість відповідної готовності, то стосовно професійної кар'єри результатом відповідної підготовки у сучасних дослідженнях визначається сформованість кар'єрної компетентності. Термін «кар'єрна

компетентність» введено до наукового обігу відносно недавно. Теоретичний аналіз досліджень, присвячених проблемі кар'єрної компетентності дає змогу розглядати кар'єрну компетентність як інтегративну якість особистості, що характеризує її прагнення, ставлення, цінності, готовність і спроможність до вибору, планування та реалізації професійної кар'єри, передбачає рефлексивне бачення себе та адекватну самооцінку (Закатнов, 2016). Таким чином, у процесі побудови та реалізації освітньо-кар'єрної траєкторії особистість керується цінностями і ціннісними орієнтаціями, зокрема професійними, відповідно до індивідуального та соціального досвіду, суспільних і особистих потреб та інтересів (Шиделко, 2013). За такого підходу до структури кар'єрної компетентності включають складову (дослідники називають її по різному – особистісно-мотиваційна, особистісно-ціннісна складова (компонент)), яка, зокрема, характеризується особливостями сформованості кар'єрних та професійних ціннісних орієнтацій особистості (Закатнов, 2016; Орлов, 2016).

Проблема ціннісних орієнтацій є об'єктом наукових розвідок упродовж багатьох років (Бех, 2017; Леонтьєв, 1996; Цукерман, 1995; Яницький, 2000; Rokeach, 1973). Ці та інші дослідження дозволяють виокремити серед ціннісних орієнтацій кар'єрні ціннісні орієнтації та професійні ціннісні орієнтації.

Існує декілька підходів до визначення сутності кар'єрних орієнтацій. Так, ряд дослідників розглядає їх як структурні компоненти кар'єри, підґрунтя для цілей та планів, які в майбутньому реалізуються у процесі працевлаштування та реалізації професійного шляху в цілому (Алексенцева-Тимченко, 2015). Інші дослідники вивчали цей феномен переважно у психологічному аспекті й визначали кар'єрні орієнтації як сукупність певних уявлень особистості співробітника про себе, його ключові цінності, зокрема професійні, мотиви вибору професії тощо, які в сукупності визначають вибір освітньо-професійної траєкторії (Гриценко, 2017; Закатнов, 2017; Орлов, 2016).

Гибсон, Иванцевич, Доннелли (2000) розуміють кар'єрні орієнтації як ціннісні орієнтації у професійній діяльності, якими особистість керується при виборі та моделюванні свого професійного шляху. Ряд дослідників висвітлює кар'єрні орієнтації як спрямованість особистості, що включає такі компоненти, як мотиви, ціннісні орієнтації, професійну позицію та самовизначення (Перегончук, Фальчук, 2018). За такого підходу, кар'єрні орієнтації є ціннісними орієнтаціями більш високого порядку, ніж професійні ціннісні орієнтації, оскільки останні включено до їх структури.

З позицій особистісного підходу професійні ціннісні орієнтації є динамічним особистісним утворенням, яке модифікуються разом із розвитком особистості, обумовленим як об'єктивними закономірностями розвитку людини, в тому числі професійним, так і впливом зовнішніх факторів (соціально-економічні умови; стан та перспективи ринку праці, доступність освіти; перспективи професійного кар'єри тощо).

До професійних ціннісних орієнтацій Вдовиченко (2019) відносить цінності, що визначають стратегію вирішення професійних запитів і завдань, відповідно впливаючи на результат самої професійної діяльності особистості. Михайлова (2012) вважає професійні ціннісні орієнтації особистісним утворенням, яке знаходить відображення в професійній свідомості людини, відображає систему установок, що характеризують її ставлення до професії, визначає змістовну сторону спрямованості особистості на професійні цінності, виступає збудником поведінки як суб'єкта професійної діяльності. За Волощуком (2013), професійні ціннісні орієнтації стосовно етапу оптації слід розглядати як психологічне новоутворення особистості старшокласника, яке відображає його позитивне емоційно насичене ставлення до специфічних ознак та характеристик професії, ґрунтується на певних знаннях та вміннях і забезпечує усвідомлений вибір ним майбутньої професії. Печерська (2013)

підкреслює, що професійні ціннісні орієнтації є системою інтегрованих смислових установок, які визначають ставлення особи до сутнісних сторін майбутньої професійної діяльності та її суб'єктів. Камінська (2006) з'ясувала, що виникнення ціннісних орієнтацій стосовно до професії актуалізується особистісною значущістю для конкретної людини.

Тобто, результати досліджень вчених свідчать, що професійні ціннісні орієнтації є одним з провідних факторів, які впливають на побудову молодою людиною перспектив власного кар'єрного розвитку. Зі зміною системи ціннісних орієнтацій коригується або змінюється й освітньо-кар'єрна траєкторія особистості. Інтеріоризація цінностей професії відбувається за шляхом залучення учнів ЗП(ПТ)О до навчально-професійної діяльності (виробнича практика, практичні заняття і таке інше), зміст якої відображає зміст майбутньої фахової діяльності й сприяє формуванню релевантних професійних компетентностей. Принагідно зазначимо, дослідження особливостей формування кар'єрної компетентності учнів ЗП(ПТ)О в нашій країні вже здійснювалися (Радкевич, & Артюшина, 2017). При цьому досліджувалися й ціннісні орієнтації як один з показників мотиваційно-ціннісного складника кар'єрної компетентності, проте результати подавалися узагальненими, без диференціації за роками навчання.

Висновки. Кар'єрні та ціннісні орієнтації учнів ЗП(ПТ)О є динамічним особистісним утворенням і в певною мірою залежать від року їх навчання. Помітну модифікацію кар'єрних та ціннісних орієнтацій на другому році навчання можна пояснити нормативною кризою професійного навчання, що обумовлюється зміною соціально-економічних умов життя учнів, закінченням перебудови провідної діяльності, суб'єктивної та об'єктивною невідповідністю професійної підготовки професійним компетентностям, необхідним для успішної фахової діяльності.

Перспективи подальших наукових розвиток ми вбачаємо у поглибленні досліджень, спрямованих на вивчення характеру взаємозв'язку системи цінностей і ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця, який здобуває робітничу професію в умовах реалізації компетентнісного підходу.

Список використаних джерел

Алексенцева-Тимченко, Е. С. (2015). Карьерные ориентации студентов выпускных курсов. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Соціологія і політичні науки*. 20 (1). 24-32.

Бех, І. Д. (2017). Компонентна модель сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Інноватика у вихованні*, 6. 6-16.

Вдовиченко, Р. (2019). Формування системи професійно-ціннісних орієнтацій студентів університету як педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 3. 24–30.

Волощук, І. П. (2013). *Формування професійних ціннісних орієнтацій старшокласників в умовах технічного ліцею*. (Автореферат дисертації). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

Гибсон, Дж.Л., Иванцевич, Д. М., Доннелли, Д. (2000). *Организация: поведение, структура, процессы*. Москва: ИНИОН. 78.

Гриценко І. (2017). Проблеми формування кар'єрних орієнтацій учнів професійно-технічних навчальних закладів. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Сер. : Професійна педагогіка*, 13. 44-50.

Закатнов, Д. О. (2017). Кар'єрні орієнтації учнів закладів професійної освіти. *Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри: зб. наук. праць*. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс». 216-222.

Закатнов Д. (2016). Теоретичні засади проектування системами консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка: зб. наук. праць*, 12. 40-48.

Закатнов, Д. О. (2018) О соотношении категорий «профессиональное самоопределение» и «профессиональная карьера». *«Теорія і методика професійної освіти»: Електронне наукове фахове видання з педагогічних наук*. Взято з: https://docs.wixstatic.com/ugd/2f377b_2feec26b8ffb49618a67d23a0f62dbaf.pdf

Каминская, Т. С. (2006). Профессиональные ценностные ориентации как характеристика личности студента технического вуза. *Психологический журнал*, 1. 40-43.

Леонтьев, Д. А. (1996) Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции. *Вопросы философии*, 5. 15-26.

Михайлова, Т. В. (2012) Профессиональные ценностные ориентации: к вопросу о содержании понятия. *Казанская наука*, 8. 105-107.

Орлов В. (2016). Формування кар'єрних орієнтацій учнів професійної школи як педагогічна проблема. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Сер. : Професійна педагогіка*, 12. 37-45.

Перегончук, Н. В., Фальчук, М. П. (2018). Кар'єра та кар'єрні орієнтації: вивчення

змісту понять. *Молодий вчений*, 12 (64). 60–65.

Печерська, Г. О. (2013). Професійні ціннісні орієнтації вчителів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Психологічні науки*, 10 (2). 252-257.

Пряжникова, Е. Ю., Пряжников, Н. С. (2005). Профорієнтація. Москва: Академія, 496.

Радкевич, В. О. & Артюшина, М. В., (ред.) (2017). *Професійно-технічна освіта: інформаційно-аналітичні матеріали за результатами констатувального етапу досліджень*. Київ : ПТТО НАПН України.

Цукерман, Г. А., Мастеров Б. М. (1995). *Психологія саморозвиття*. Москва: Інтер-пракс.

Шиделко, А. (2013). Поняття цінностей і ціннісних орієнтацій у контексті професійних преференцій учнів ПТНЗ. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 4. 213-219.

Яницкий, М. С. (2000). *Ценностные ориентации личности как динамическая система (монографія)*. Кемерово: Кузбассвузиздат.

Roeach, M. (1973). *The nature of human values*. N.Y.: Free Press.

References

Aleksentseva-Timchenko, E. S. (2015). Karenyye orientatsii studentov vypusnykh kursov [Career orientations of graduate students]. In *Visnyk Odeskogo natsionalnoho universytetu. Serii: Sotsiologhiia i politychni nauky: Issue. 20, Vol. 1* (pp. 24-32).

Bekh, I. D. (2017). Komponentna model skhodzhennia zrostaiuchoi osobystosti do dukhovnykh tsinnosti [A component model of the ascent of a growing personality to spiritual values]. *Innovatyka u Vykhovanni*, 6, 6-16.

Tsukerman, G. A., & Masterov, B. M. (1995). *Psikhologiia samorazvitiia* [Psychology of self-development]. Moscow: Inter-praks.

Hrytsenok, I. (2017). Problemy formuvannia kariernykh orientatsii uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Problems of formation of career orientations of students of vocational schools]. In *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Serii: Profesiina pedahohika: Vol. 13* (pp. 44-50).

Kaminskaia, T. S. (2006). Professionalnye tsennostnye orientatsii kak kharakteristika lichnosti studenta tekhnicheskogo vuza [Professional value orientations as a characteristic of the personality of a student of a technical university]. *Psikhologicheskii Zhurnal*, 1, 40-43.

Leontev, D. A. (1996). Tsennost kak mezhdistsiplinarnoe poniatie: opyt mnogomernoi rekonstruktsii [Value as an interdisciplinary concept: Experience of multidimensional reconstruction]. *Voprosy Filosofii*, 5, 15-26.

Mikhailova, T. V. (2012). Professionalnye tsennostnye orientatsii: k voprosu o sodержanii poniatii [Professional value orientations: To the question of the content of the concept.]. *Kazanskaia Nauka*, 8, 105-107.

Orlov, V. (2016). Formuvannia karernykh orientatsii uchniv profesiinoi shkoly yak pedahohichna problema [Formation of career orientations of vocational school students as a pedagogical problem]. In *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Serii: Profesiina pedahohika: Vol. 12* (pp. 37-45).

Pecherska, H. O. (2013). Profesiini tsinnisni orientatsii vchyteliv [Professional value orientations of teachers]. In *Naukovyi visnyk Mykolayivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Serii: Psykholohichni nauky: Issue 2, Vol. 10* (pp. 252-257).

Perehonchuk, N. V., Falchuk, M. P. (2018). Karera ta karerni orientatsii: vvyvchennia zmistu poniat [Career and career orientations: Learning the meaning of concepts]. *Molodyi Vchenyi*, 12 (64), 60–65.

Priazhnikova, E. Yu., Priazhnikov, N. S. (2005). *Proforientatsiia* [Professional guidance]. Moscow: Akademiia.

Radkevych, V.O., & Artiushyna, M. V. (Eds). (2017). *Profesiino-tekhnichna osvita: informatsiino-analitychni materialy za rezultatamy konstatyvalnoho etapu doslidzhen* [Vocational and technical education: Information and analytical materials based on the results of the ascertaining stage of research]. Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy.

Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. N.Y.: Free Press.

Shydelko, A. (2013). Poniattia tsinnosti i tsinnisnykh orientatsii u konteksti profesiinykh preferentsii uchniv PTNZ [The concept of values and value orientations in the context of professional preferences of vocational school students]. *Pedahohika i psykholohiia profesinoi osvity*, 4, 213-219.

Vdovychenko, R. (2019). Formuvannia systemy profesiino-tsinnisnykh orientatsii studentiv universytetu yak pedahohichna problema [Formation of the system of professional and value orientations of university students as a pedagogical problem]. In *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu: Vol. 3* (pp. 24–30).

Voloshhuk, I. P. (2013). *Formuvannia professynykh tsinnisnykh orientatsii starshoklasnykiv v umovakh tekhnichnoho liceiu* [Formation of professional value orientations of high school students in the conditions of technical lyceum]. (Dissertation Abstract, Kyiv).

Yanitskyi, M. S. (2000). *Tsennostnye orientatsii lichnosti kak dinamicheskaiia sistema* [Personal value orientations as a dynamic system]. Kemerovo: Kuzbassvuzizdat.

Zakatnov, D. (2016). Teoretychni zasady proektuvannia systemamy konsultuvannya z profesiinoi karery uchniv profesino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Theoretical principles of designing professional career counseling systems for students of vocational schools]. In *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Serii: Profesiina pedahohika: Vol. 12* (pp. 40-48).

Zakatnov, D. O. (2017). Karerni orientatsii uchniv zakladiv profesinoi osvity [Career orientations of students of vocational education institutions]. In *Novi tendentsii i yavyshcha u dytiachomu i molodizhnomu seredovyshchi v Ukraini: tsyvilizatsiinyi, kulturolohichnyi, informatsiinyi vymiry: zb. nauk. prats* (pp. 216-222). Kyiv: TOV «Vydavnyche pidpryemstvo «Edelweis».

Zakatnov, D. O. (2018). O sootnoshenii kategorii «professionalnoe samoopredelenie» i «professionalnaia karera» [On the relationship between the categories «professional self-determination» and «professional career»]. *«Teoriia i metodyka profesiinoi osvity»: Elektronne naukovе fakhove vydannia z pedahohichnykh nauk*. Retrieved from https://docs.wixstatic.com/ugd/2f377b_2feec26b8ffb49618a67d23a0f62dbaf.pdf.

Дата подання рукопису 10.09.2020

Дата прийняття рукопису до друку 13.10.2020